

Női lapok indulása a 19. század elején és a nők olvasóvá érése

A nevelési viszonyok változása, a gazdasági helyzet és a nők családi lekööttségében beállt változások hozták azt az eredményt, hogy a nők olvasókká válhattak a 19. század elejére. Igényeikkel, eltérő ízlésükkel és érdeklődésükkel – mind gazdasági, mind politikai szempontból – számoltak az írók s az éppen kialakuló időszaki sajtó szerkesztői. A kifejezetten nők számára szánt időszakos sajtóorgánumokat nevezhetjük női lapoknak, amelyek kielégítik a nők társadalmi, gazdasági és alkati helyzetéből adódó szükségleteit és igényeit.

Korábban a nők társadalomban és a családban elfoglalt helye nehezen vagy egyáltalán nem engedte közel őket az írott formában terjesztett ismeretekhez, irodalmi olvasmányokhoz. A művelt apácák és a gondosan megválasztott nevelők által nevelt főúri leányok kivételével a nők jelentős része olvasni sem tudott.

Magyarországon az első magyar nyelvű időszaki sajtótermék, melyet elsősorban nőknek szántak, az 1794-es év közepén meginduló *Uránia* című folyóirat. Kármán József és Pajor Gáspár voltak a szerkesztők és a kiadók, amit sokáig sikerült titokban tartaniuk – részben a szabadkőműves titkolózás, részben a cenzúra miatt.

A bevezetőben – amit valószínűleg Kármán József írt –, kitért arra: „mik s mire valók a folytatott írások” s kiknek szánják írásaikat, mert szerintük „az értelem, mely létünk első dísz”, ne legyen elzárva az emberek elől. Fő céljuk a nemzeti karakter erősítése, melynek fő része a nemzeti nyelv. „Az, hogy ezen munkát különösen az asszonyi nemnek szántuk, nem zárja ki a férjfiakat is. Nem bántjuk meg a férjfiúi nemet, ha azt állítjuk, hogy a Szép Nem, az ízlés uralkodónéja. ... a házi tiszta Örömet felemelni igyekezünk, hogy házastársakból–érzékeny Barátnékat, és kellemetes Társalkodónékat készíthetünk.” Úgy látják, mindez az olvasás megszerettetése által ... érhető el. ... „Legszebb álmaink közül való az, ha egy kellemetes Hazánk Leányának unalmas óráját hasznossan rövidíthetjük.”

Kármán szerint a nemzeti nyelv fejlődése nemcsak grammatikai kérdés, hanem szükség van a tudományos gondolkodás közvetítésére magyar nyelvű írásokban is, hogy az új szavakat jobban megértsék. A magyar nyelven íródott, szívhez szóló, önismeretet elősegítő szépirodalmi művek jobbakká válnak a rossz fordításoknál.

Az első számban *A nemzetek különbéle szokása a házasodáskor* című írásában ostorozta azokat a szülőket, akik mint áldozatot viszik gyermekeiket a vőlegény karjai közé. Emellett Aiszóposz (korabeli írásmóddal: Esopus) állatmeséit is feldolgozta, s nőolvasóinak rövid tanításokat is fűzött hozzá. Itt adta közre a *Fanni hagyományai* című szentimentális regényét. Főhőse Fanni, aki napló és levél formájában beszél özvegyasszony barátnéjának reménytelen szerelméről, amit rideg apja és mostohája nem ért meg. *A nemzet csinosodása* című – szintén Kármánnak tulajdonított – cikk ostorozza hazánk provinciális elmaradottságát, a gondolkodás

tunyaságát, a babonákat, önhittséget, félműveltséget, s mindennek okát a helytelen nevelésben s a feudális viszonyokban látja.

A lap nyolcadrét formátumban, rézmetszetes illusztrációkkal, szép betűkkel jelent meg a váci nyomdásznál, Gottlieb Antalnál. A második számban megköszönte az előfizetőknek támogatásukat, amelynek következményeként szerinte igazságtalan lesz az a panasz, hogy a magyarok nem olvasnak magyarul, s a főnemesek megvetik a hazai literatúrát. Az első kötetben felsorolt 104 előfizetőt, közöttük 26, többségében arisztokrata nőolvasót találunk. Kármán 1795-ben meghalt, s sokáig nem talált követőre. Nők számára készült lapok nem jelentek meg, csak évkönyvek, kalendariumok.

Kármán József méltán marasztalta el a nevelést mint az igénytelenség legfőbb okát. Hogyan nevelkedtek ebben az időben a magyarországi nők? Az alsóbb néprétegekhez tartozó leányok a felekezeti által fenntartott népiskolákban szereztek meg az elemi ismereteket, a polgárság és köznemesség leányai többnyire otthon, házi nevelőiktől. A 18–19. század fordulóján kezdtek szaporodni az intézményes nevelést biztosító bentlakásos „nőneveldek”. A többségében képzetlen, idegen vállalkozók nagy részét francia vagy angol nyelvtudása jogosította fel ilyen intézmény megnyitására. Vállalkozásaikat a korabeli újságokban kezdték hirdetni, pl. a *Magyar Kurirban*. A kor gondolkodói érezték, hogy alapvető szemléletváltásnak kell végbemennie ahhoz, hogy váltások történjenek. A *Tudományos Gyűjtemény* indított élénk vitát a nőkérdésről és a nőnevelésről. Szép János *Elmélkedés az Asszonyi nem taníttatásáról* 1821-ben írt cikke nyitotta meg a vitát, melyben kimondta a nőkről: „Testi és lelki, vagy elméleti tehetségökre nézve nem alábbvalók az Asszonyok a férfiaknál. ... Meg vannak benne az értelem, meg van az akarat és az emlékezet; mert különben embernek sem mondhatnának”. 1822-ben Kultsár István a *Hasznos Multságokban* megjelent, a lányok házi neveléséről szóló cikkben kifogásolta, hogy a lányok és asszonyok már nem elégszenek meg a csendes, visszavonult házi élettel, a pipere, a tánc s a regények olvasása köti le őket. Szerinte a lányokat otthon kell megtanítani az elemi ismeretekre, házi teendőkre, egyébre nincs szükségük. Ismét a *Tudományos Gyűjtemény* ad helyet Takács Éva (Karacs Ferenc rézmetsző felesége) vitacikkének. Ebben a megoldást az állam által fenntartott, „polgári szerkesztésű”, „nemzeti karakterrel” bíró, önálló gondolkodásra, ízlésre nevelő intézmények létesítésében látja, ahonnan a nők úgy lépnének az életbe, hogy férjeik méltó társai, gyermekeik hozzáértő, művelt nevelői lehetnének. 1823-ban felszólította a nőket: „Ohajtom, hogy nemem közül, kik szerentsés neveltetéseknel fogva bőv esméret(!)el gazdagok ... pallérozásukat előmozdító munkáikkal igyekezzenek rajtunk segíteni”. A K. J. szignóval 1824-ben közölt cikk viszont azt tanácsolja a nőknek, hogy a pennát hagyják másra: „Jusson eszébe a páva tollba öltözött szajkó... Ne kössön fegyvert az oldalára, ne politizáljon”. Ismét Takács Éva válaszolt, aki szerint a műveletlen anya gyermekeit sem tudja helyesen nevelni.

A vita végére körvonalázódott, hogy a női és férfi intelligencia között nincs különbség, a nőket is megilletik a művelődés és a tanulás terén ugyanazok a jogok, mint a férfiakat. Meg kell indítani a nemzeti szellemű, korszerű ismereteket és műveltséget adó nevelőintézeteket, de előbb ehhez szakembereket kell képezni. Ezt a sajtóvitát Thaisz András lezárta, csak az 1840-es években indult újra az *Athenaeum* és az *Életképek* hasábjain.

A divatlapok

A korábbi kísérletek megmutatták, hogy lehet számítani a női olvasóközönségre. A '30-as, '40-es évek divatlapjai nem voltak klasszikus értelemben női lapok, de feladatuk tűzték maguk elé a főleg vidéken élő nőolvasók megnyerését. Ennek érdekében divatképeket mellékeltek, nők számára rendszeresített rovatokat indítottak.

A Regélő és Honművész (1833–1848) című hetilap, melynek első szerkesztője, Mátray (Róthkrepf) Gábor, siet bejelenteni: lapja nem követi az ismert folyóirások szerkezetét, s „csupán hasznosan mulattató tárgyak teendik tartalmát”. *Emlékeztetés a Regélő és Honművész első magyar szépművészeti folyóírára. Pest, 1833. Február* című előfizetési felhívásában felszólítja a „hazai nyelv terjedését óhajtó honleányokat”, fizessenek elő lapjára. A lap bevezetőjében a kegyes honleányok pártfogásába ajánlotta lapját, hogy „lássá a hon, mily tűz lobog leányaik szép keblökben.” A főlap, a szórakoztató *Regélő* és a társalap, a honi művészetet tárgyaló *Honművész* (1833–1841) pótolni akarta a drága külföldi szépművészeti hírlapokat. Tudósított a játékszínekről, koncertekről, új képekről és kőfaragásokról, új öltözetbeli szokásokról. A főlap nyolc oldalas volt, s igen zsúfolt. Legfőbb műfaja az elbeszélés, és gyakorta közölt verseket. Irodalmi anyaga jellegtelen, Mátray nem vonzotta magához a fiatal tehetségeket.

A magyar divatlapoknak tilos volt egy királyi rendelet értelmében bécsi divatlapok divatképeit másolni, ezért csak párizsi, londoni képeket vehettek át. Mindezek ellenére az első év végére már 700 előfizetőt toborzott, s a konkurencia, a *Spiegel* szerkesztője 1833 végén néhány oldallal megnövelte lapja terjedelmét.

Mátray mint szerkesztő nem az irodalmi válogatásaival, hanem a *Honművész* hasábjain hirdetett szemléletével hatott korára. A Széchényi családból magával hozott élmények hatására olvasóiban felkeltette az ország és az otthon érdekében kifejtendő, csendes, de hasznos munka iránti igényt, alakította a történelmi tudatot.

A Rajzolatok a társasélet- és divatvilágból (1835–1839) c. lap a társasélet és divatvilág hírcivel, divatképekkel nyerte meg olvasóit. Hetente kétszer jelent meg Munkácsy János szerkesztésében. Itt kezdett dolgozni Garay János, Frankenburg Adolf.

A Regélő Pesti Divatlap (1842–1844), utóbb *Pesti Divatlap* (1844–1848) is a nőolvasókat igyekezett megnyerni könnyű olvasmányokkal. Művészetet, pedagógiát, a szellemi és társas élet kérdéseit tárgyaló vitacikkeket ígért. Olvasóinak száma 3000-re nőtt, amikor Vahot Imre Petőfit munkatársul nyerte meg, s tudjuk, ő volt a nőolvasók kedvenc költője.

A Magyar Életképek (1843–1848) című hetilap főszerkesztője Frankenburg Adolf. Fáy András, az elismert író írta a lap bevezetőjét, s azt a magyar nők pártfogásába ajánlotta. Kifejtette, „nagy részec nőinknek még nem bírja észlelni a magyar élet ... kinövéseit: társalgása, izlése, érzete ... idegen zamatu...” Színházi rovata a Nemzeti Színházról adott hírt. Sok fiatal írónak is teret adott, ezért Gyulai kritizálta. Munkatársai: Garay, Vajda, Szász Károly, Petőfi és Jókai. Irodalmi divatlap volt, az elején beszélyel; képeket, verseket, népszerűt, úti leveleket, értekezéseket, közleményeket (Zenészeti Figyelmező, Hangászati Figyelmező, Művészeti Figyelmező) és rövidebb bírálatokat is közöltek. A lap 1844-ben *Életképek* címmel folytatódott, s ekkor írt cikket Császár Ferenc *Lelkes honleányok* címmel. „Ti se feledjétek,

hogy nyelvünk éltető angyalai vagytok... nyelvünk kellemet, csínt, hatékonyságot és finomságot csak a ti szép ajkaitokról nyerhetend.”

1846-ban megnyerte a Tizek Társaságát, azt a tíz fiatal író, akik nem akarták írásaikat divatlapoknak adni, de nem kaptak lapalapítási engedélyt. A „közügy érdekében” ismét dolgoztak, ennek lett végeredménye, hogy 1847 júniusában Jókai Mórnak adta át a lap szerkesztését, aki ezt 1849. július 1-jéig ellátta. A Nemzeti Színház hivatalos lapja volt, de itt jelentek meg Petőfi legújabb versei, majd Arany s Vörösmarty költeményei is. Hölgyszalon címmel rovatot nyitott, ebben jelentek meg *Petőfiné Naplója* címmel Szendrey Júlia menyasszony és fiatalasszony korában írt feljegyzései.

1848 után az említett lapok mind megszűntek, új lap nagyon kevés indult. A divatlapok az irodalomtörténészek szerint másod-, ill. harmadrendű irodalmi alkotásokat közöltek, de ennél fontosabb az, hogy olyan széles olvasótáborral rendelkeztek az '50-es, '60-as években, amilyennel egyetlen folyóirat sem, s ezzel mindennél erősebb hatást gyakorolhattak olvasóikra.

Milyen volt az olvasóközönség '48 után, változott-e az irodalmi ízlés? Előtérbe nyomult a polgárság, és a gyarapodó, békés polgári otthonok nőolvasói igénylik a rém-, kaland- s tündérromantikát. A hazafias történetek alapján a múltat – s benne e réteg szerepét – csillogónak s hazafiasnak értékelik. Pártolják a magyar zenét, a magyar ruhát. A nyelv helyett felértékelődik az érdekfeszítő, kalandos cselekmény: e lapok hasábjain a terjedelmes beszély lesz a divatos műfaj. Az önkényuralom idején fontos szerepük volt a nemzeti érzés ápolásában, az ízlésformálásban s az elsősorban vidéki nőolvasók szervezésében.

A Hölgyszalon (1849. nov. 15–1864. nov. 6.) szerkesztője és tulajdonosa, Nagy Ignác nem ad programot, de napi megjelenésével, magyarságával, bátorságával, azzal, hogy a szabadságharcról szóló verseket közöl, hamar népszerű lesz. Munkatársai között találjuk Frankenburgot, de a nőírók közül Kánya Emiliát, Kemelen Rózát, Bulyovszky Lillát is. 1854-től Tóth Kálmán szerkeszti, s az előkelő hölgyek olvasott lapjává teszi.

A Nővilág (1857–1864) hetilap a magyar hölgyek számára. Szerkesztője Vajda János, aki *A szépről szépeknek* című cikksorozatában az eszményi szép hatásait fejtegeti, a sok szépség megismerésére buzdítja nőolvasóit. Többször bátorítja a nőírókat: írjanak a „házigazdaság”, „női műiskola”, „családi élet” című rovatokba.

Főbb rovatok: divatvilág, brüsszeli levelek Jósika Júliától, pesti levelek az irodalom és társasélet köréből (kaszinók, zenei események, könyvek ismertetése), házi gazdaság (konyhaművészet, kertészet), hirdetések nőknek, galambposta (szerkesztői üzenetek), női műiskola. Vajda alkalmazkodott a nőolvasókhoz: megfelelő témát megfelelő nyelven közölt. 1857-ben például pályázatot hirdetett a Nővilágban megjelent és a közönségnek legjobban tetsző művek jutalmazására. Munkatársai Vas Gereben, Jósika Júlia, és feltűnik Bajza Lenke. Jókai az itt megjelent romantikus novelláit nőközönsége számára írta. Évente 50 mellékletet adott, mintarajzai igényesek voltak, s a Párizsból hozatott divatrajzai majdnem a párizsi újságokkal egyidőben jelentek meg.

1861-ben Vajda elvállalta a *Magyar Sajtó* szerkesztését, s ekkor lapját átadta Bajza Lenke és Bajza Jenő kezébe. 1863-tól újságalakban jelenik meg, s meghirdet egy praktikus szolgáltatást: vidékieknek beszerzi a divatcikket. 1864-ben Vajda

visszatér a laphoz, de nem lévén nyereséges, Hecknast 1864. szeptember 25-én bejelenti megszűnését, és az előfizetőket a *Vasárnapi Újsággal* kárpótolja.

Az 1860-as évek elején Pákh Albert egy téli estén megkérdezte az akkor már ismert írónőt, Kánya Emiliát, nem volna-e kedve egy női lapot alapítani? Véleménye szerint mint vállalat is nyereséges lenne, s a magyar nőknek oly sok tanulni valójuk van, amire még nem is gondolnak, s úgy véli, erre a feladatra Kánya Emilia lenne a legalkalmasabb. *Réges-régi időről. Egy 19. Századi írónő emlékiratai* címmel 1898-ban megjelent könyvében Emilia visszaemlékezik a lapalapításra. E szerint a nők teli voltak előítéletekkel, a külsőségek iránti szeretettel, hiúsággal, s semmi törekvés nem munkált bennük az ész és a szív felemelkedésére. A lapalapítási engedély megszerzése nehéznék bizonyult, hisz a várban székelő Benedek, a helytartó, és Protmann, a rendőrség vezetője minden magyar dolognak ellensége volt. Amikor Benedeket felkereste, ő azt kérdezte: „Mire akarok én, magyar nő, egy újságot kiadni, szerkeszteni, én, a kis Magyarország kicsi nője, mikor a nagy Ausztriában nem találkozott még nő, aki ilyen eredeti, de szerinte felesleges vállalatra adná magát? ... A magyar nőknek nem ez kell, – mondá nevetve.” Protmann kiabált, szidta a magyarokat, hogy még a magyar nők sem hagynak neki békét. Amíg az engedély megérkezett, a kiadást Mandello Ignác az Engel és Mandello Kiadóból elvállalta. Lapja, a *Családi Kör* előfizetési felhívását 1860. szeptember 13-án adta közre, s ebben azt ígérte, hogy a művelt magyar hölgyek közlönye kíván lenni, s kitűnő írók és költők segítenek a munkában. Hetenként két íven, finom színes borítékkal, havonta egy színes divatképpel, valamint hímzés- és ruhaszabászati mintával ajándékozta meg olvasóit. A rovatok: 1. Beszélyek, humorisztikai életképek, történelmi rajzok; 2. Költemények; 3. Társaséleti, szépészeti, természet- és földrajzi, valamint táj- és népismereti cikkek. 4. Könyv- és színházismertetések 5. Közintézetek ismertetése 6. Egy hét története, a társasélet hírei 7. Mindenféle (hírek a nagyvilágból) 8. Társaséleti levelek (vidéki olvasók levelezési rovata) 9. Divatismeretecskék 10. Szórejtvények. A lap október 14-én jelent meg. A művelt szerkesztő a szépirodalmi és a tárcarovattal lapját a többi fölé tudta emelni, s komoly cikkeket közölt a nőkérdésről is. A hazai hírekben szó esett a Nemzeti Múzeumról (pl. kik és mit ajándékoztak), Gyulai akadémiai székfoglalójáról. Szép, litografált rajzokat adott történelmi nagyjainkról és sok hasznos háztartási tanácsot is. A lap 20 éven át volt a legfontosabb, valóban családi lapunk.

Megjelennek az erősen a divatra koncentrááló női lapok, ennek példája a Bulyovszky Gyula szerkesztette *Nefelejts* című lap, amelynek kiadója és tulajdonosa 1859-ben közreadott felhívásában kevés tartalmi ígérettel, de életrevaló, szilárd vállalként jellemezte a lapot. Bulyovszky, mint ismert tárcairó, kellemes csevegést ígért olvasóinak, mondván: rossz és unalmas dolgot ő sem bír végigolvasni. Műmelléklete, a *Magyar Szépek munka- és mintalapja* havonta adott kézimunka magyarázatokat s mintarajzokat.

Rózsáagi Antal szerkesztésében havonta jelent meg a *Gombostű*, amely előfizetési felhívása szerint is csak női divatlap akart lenni.

Király János mint szerkesztő és kiadó alapítja 1860-ban a *Pesti-Hölgy-Divatlapot*, amely bevallottan két részből áll, szépirodalmi és divatrészből. Szépirodalmi része nem említésre méltó, de híryanaga annál jobb. Szép divatképeit a Monaszterly cég és a Rohn nyomda adja. 1873-tól *Budapesti Bazár* címen él tovább.

A magyar lapok mindig is igyekeztek kiszorítani az idegen újságokat, többkevesebb sikerrel. 1866-ban nyit új fejezetet Szabó Richárd azzal, hogy a sikeres német *Bazár* című lap magyar kiadásával, a **Magyar Bazárral** lép olvasói elé. Az eredetileg Lipésében megjelenő lap már igazi kapitalista vállalkozás, 250 000 előfizetővel (német, angol, francia, spanyol, lengyel és holland nyelven). A magyar vállalkozás jól sikerült, s 40 éven át fennmaradt a vállalat. Folyamatosan ismertetik az új divatüzleteket, kereskedéseket és műhelyeket. 1866-ban átveszi az Emich Kiadó, amely 1868-tól Athenaeum néven nagyvállalattá alakul. 1873-ban, Szabó halála után egyesül a Wohl testvérek lapjával, a *Nők Munkakörével*. A szerkesztők, Wohl Stefánia (1846–1898) és Wohl Janka (1841–1901) maguk is tollforgatók: az utóbbi költőnő (akinek első verse 15 éves korában jelent meg) és kitűnő műfordító. Zichy Camilla álnéven ő fordította Dickens Copperfield Davidját. Barátkozott Brunswick Terézzel, Teleki Blankával, írt Emília lapjába, híres szalonjukban gyakori vendég volt Arany János, Jókai Mór, Trefort Ágoston, Kandó Kálmán, de megfordult Liszt Ferenc is. Tevékenységük az irodalmi részt erősítette az egyesített lapban. Programjuk szerint a magyar nők lassan, de sikeresen dolgoznak a valódi szabadság, azaz a nemes önállóság nagy munkáján három egyesület segítségével. A Nőképző-egyesület tanodákat alapít, a Gazdasszonyok egyesülete a háztartás és a gazdaság ügyeit vette a kezébe, a Nő-iparegylet a szegény leányokat tanítja hasznos iparra, s ezáltal becsületes kenyérkeresethez juttatja őket.

Összességében elmondhatjuk, hogy a kiegyezés után a minden családtagnak íródott „enciklopédikus” ismeretanyag építő lapok kora lejárt, s szaporodnak az életkor, a nemek és a szakmák szerint tagozódó vállalkozások, amelyekről a kiadók jelentős üzleti bevételt is elvárnak. Egyre többen foglalkoznak a nőkérdés megoldásával, s alig száz évvel az *Uránia* megjelenése után például *Nőemancipáció* című lap felhívása jelenhetett meg Komáromban. 1877-ben Csorba Géza szerkesztő arról írhat, hogy a „mi nőink ... megszerezték az őket természetileg megillető jogok gyakorlására a képességet: nagykorúak, iskolákat végeztek, műveltséggel bírnak, vagyonosak is, s keresetük által képesek annyi jövedelmet kimutatni, amennyi a politikai jogok önálló gyakorlásának feltétele.”

Morvai Zsuzsanna

A századforduló feminista folyóirata

A Nő és a Társadalom (1907–1913)

A történelem faggatása, tanulságainak felhasználása arra, hogy erőt merítsünk belőle az egyre méltányosabb társadalom kialakításához, olyan lényegi igénye embermivoltunknak, hogy minden korban a legkiválóbb elmék áldozzák rá tehetőségük legjavát. Ezt teszi Tocqueville (1805–1859), a modern politológiai és szociológiai irányzatok előfutára is, amikor így fogalmaz: *„Átfutva történelmünk lapjain, az elmúlt hétszáz évben úgyszólván egyetlen olyan eseménnyel sem találkoztunk, amely ne vált volna az egyenlőség javára.”*

Tocqueville egyik legfontosabb művében¹ meggyőzően érvel amellett, hogy a társadalmak minden kitérő ellenére a demokratikus berendezkedés irányába tartanak. Mint minden felelős gondolkodó, ő is egy igazságosabb világról álmodik, ahol *„mindenki élhet jogaival és biztosítva van e jogok megtartása felől, az egyes osztályok között férfias bizalom alakul ki és olyan kölcsönös, megértő közeledés, amely egyformán távol van a gőgtől és az alantas indulatoktól.”*

Az 1835-ben, Párizsban megjelent művet néhány év múltán már a magyar közönség is olvashatta a reformkori könyvkiadás jóvoltából, amely tömegével jelentette meg a magyarra fordított francia, német és angol munkákat. S az olvasóközönség, valamint a szalonok dámái között egyre több az újszerűen művelt nő, aki egyben legtöbbször lelkes honleány is.

Nem tudjuk, melyik volt az a pillanat, amikor közülük valakinek feltűnt, hogy a nagy művekbe foglalt magasztos eszmék címzettjei, a férfias bizalom letéteményesei köréből hiányzik az emberiség fele.

Tény, hogy a XIX. század végére beértek azok a törekvések (gondoljunk csak Veres Pálné Beniczky Hermin munkásságára), amelyek a nők iskoláztatását, számukra akár a legmagasabb képzettség megszerzését is lehetővé akarják tenni.

1895-től megjelennek a magyar egyetemeken az első nőhallgatók. Egycsapásra bebizonyosodik, hogy a nők, akik 1790-ben még bátortalanul terjesztették elő illetelmes kérésüket az országgyűlés tagjaihoz: *„...most nyissatok nekünk tágasabb kaput a velünk született szabadságra”*² – ezzel a szabadsággal méltóképpen élni tudtak.

A tudományos képzettséget, esetenként fokozatot szerzett nők az addig hagyományosnak tartott „női műfajokon (levél, napló) túllépve publikációikkal új szempontot kapcsolnak be a közbeszédbe, amelyet mai kifejezéssel élve a „reflektált női lét” pozíciójából tettek. Ők már olyan művekre is támaszkodhattak, mint John Stuart Mill *A nő alárendeltsége* című munkája, amelyben a szerző kertelés nélkül kifejti, hogy a nők látszólagosan szerényebb képességei háttérben neveltetésük hiányosságai és jogfosztottságuk állnak. Mill is a történelmi alakzatokon tekint végig, hogy bebizonyítsa: amit egykor természetesnek tartott az emberiség, arról kiderülhet, hogy nem feltétlenül az, és nem is az elszenvedők beleegyezésével

alakult ki: „Mióta csak képesek voltak a nők irodalmilag (társadalmilag egyéb engedélyvel nem rendelkezhetnek) kebelviláguk megismertetésére, növekvő számban tiltakoztak jelen társadalmi helyzetük ellen; legújabbban is a legkitünőbb nők által vezetett sok ezren követelték a parlamenttől a választási jogot.”³

Rövid néhány év alatt logikus rendszerre szerveződtek a századfordulós feministák gondolatai.

Számunkra azért különösen fontos ez, mert a hazai tudományosság az 1990-es évek elején óriási „adósságokkal” szembesült. Húsz, harminc éve, az 1960-as, ’70-es évek után megszületett diszciplínák (újhistorizmus, cultural studies, gender studies stb.) felhalmozott eredményei nehezen hozzáférhetők és csaknem ismeretlenek voltak az itthoni kutatók előtt.

A felsoroltak közül a „gender studies” – a nemek társadalomtudománya – abból a felismerésből eredeztethető, hogy a papíron meglévő jogok nem garantálják automatikusan az egyenlőtlenségek eltűnését. Művelői olyan kérdésekre kercesik a választ, hogy miképpen hatnak azok rejtett mechanizmusok, amelyek folytonosan újratermelik a különbségeket, ráadásul az érintettek önkéntelen „közreműködésével”. Ennek megértéséhez a hatalom természetrajzát kell eltökélten és felkészülten vizsgálni. Az új tudományok könyvtáryi irodalmat hozott létre, és gazdagította a világról kialakult képünket, de módosította az érvényben lévő kánonokat is. Ahhoz, hogy „naprakészek” legyünk, fontos tudnunk a legfrissebb eredményekről, de feltétlenül meg kell ismernünk az e témában létező magyarországi hagyományt is. A fentebb már említett századfordulós feministák szinte minden olyan kérdéssel foglalkoztak, amelyeket a mai nőtudományi tanszékek kutatnak.

A Nőtisztviselők Országos Egyesülete érdekvédelmi szervezetként a szellemi pályán dolgozó nőket tömörítette 1896 óta. Tagjaiból 1904-ben újabb csoportosulás, a Feministák Egyesülete alakult meg, mely az addig főleg jótékonsági ügyekkel foglalkozó több száz nőegyesülettől abban különbözött, hogy legfőbb céljának a választójog megszerzését tekintette, de szükségesnek tartotta a nők gazdasági függetlenségének megteremtését, a nők oktatásának, munkavállalásának támogatását is. Az egyesület első elnöke, Glücklich Vilma már polgári iskolai tanítónő volt, amikor megnyitották az egyetemet a nők előtt. Azonnal beiratkozott a filozófiai fakultásra. Vezető egyéniség volt Schwimmer Rózsa is, imponáló szónoki képességgel, újságírói tehetséggel.

Az egyesület következetesen szorgalmazta, követelte az általános választójogot, amely a nőkre is kiterjed. Minden, a nőket érintő kérdésben állást foglaltak, a legegyszerűbttől (reformruha) a nagypolitikáig. A korabeli magyar társadalom értelmiségének és elitjének számos képviselője szimpatizált elgondolásaikkal.

Nézeteik kifejtésére saját orgánumot hoztak létre, *A Nő és a Társadalom* című havonta megjelenő folyóiratot. Az 1907-ben indított lap változatlan formában és színvonalon 1913-ig jelent meg, mindvégig Bedy-Schwimmer Rózsa szerkesztésében. 1914-ben címét *A Nő*-re változtatta, s a szerkesztői koncepció is módosult.

Ez alkalommal az első hét évfolyam tartalmi elemzése nyomán mutatom be a hazai nőtörténet kiemelkedően jelentős korszakát. Ebben az időszakban, amikor jelentős viták folytak a dualizmus jövőjéről, a megtárgyalandó követelések között erőteljesen jelen volt a nők szavazati jogának kérdése. Hogy erről keveset tudunk, annak oka a „társadalmilag konstruált felejtés”. Ez a feminizmus számára oly

fontos kategória azt jelenti, hogy a mindenkori hatalmon levő rendszer „válogat” a múlt történései és alkotásai között, és mindazokat, amelyek számára nem kívánatosak, semmibe veszi.

Az egyik, évtizedekkel későbbi visszaemlékezés írója a korszak vitáit utólag pozitívumként élte meg: „(...) a nyomtatott betűk hasábjain remekül összefértek a legellentétesebb gondolatok is. S ugyanilyen békésen tudtak megférni a magunk ifjúkori elméjében is, ahol mindegyik megkapta a jóhiszeműség és az őszinteség pecsétjét.”⁴

Ilyen jóhiszeműen és igazának tudatában indította útjára a folyóiratot 1907-ben a Feministák Egyesületének lelkes csoportja azzal az eltökélt szándékkal, hogy pártoktól függetlenül óhaját létezni és akarja véleményét elmondani.

Bédy-Schwimmer Rózsa javaslatára 1906. március 10-én született a közgyűlési határozat a lapalapításról.⁵ A létrejött folyóiratnak azután hosszú éveken át ő a szerkesztője, fáradhatatlan cikkírója. A lap célkitűzéseit ismertető írása szerint:

„Mindazt tárgyaljuk, ami a nőt mint embert, feleséget, anyát és polgárt érdekli. (...) Nem magáért a nő kedvéért, hanem az általunk mindig egészségesnek látott társadalmi test javára, le akarjuk rombolni azt a szörnyű hazugságot, amely az emberiség egyik felénél a tudást: szégyennek, bűnnek, a legveszedelmesebb tudatlanságot: ártatlanságnak, a szellemi sötétséget: nőies bájnak, a természetellenesen megkínzott és elkorcsosított testet: szépnek, (...) a társadalom iránti érdeklődést modern hóbortnak nevezi.”⁶

A szerkesztő tisztában volt azzal, hogy nem lesz könnyű – mint mondja – „a teória és a gyakorlat szolgálatának összeegyeztetése”. Hogy mégis sikerült, az annak köszönhető, hogy a lapban arányosan kaptak helyet az alaposan kifejtett, terjedelmes elméleti írások és a rövid, informatív hírek, glosszák, szemlék. A gyakorlattal való eleven kapcsolatot a minden számban megjelenő két állandó melléklet teszi teljessé. Az egyik *A Feministák Egyesülete Hivatalos Közleményei*, a másik *A Nőtisztviselők Országos Egyesülete Hivatalos Értesítései*. Ezek a hírlevelek értékes forrásul szolgálnak az egyesületek történetének rekonstruálásához. Képet adnak arról, milyen rendezvényeket, tanfolyamokat, előadásokat szerveztek és milyen sikerrel, de arról is, hogy a közgyűléseken milyen témák vetődtek fel és milyen határozatok születtek.

A következőkben tekintsük át azokat a fő témaköröket, amelyek *A Nő és a Társadalom* érdeklődésének középpontjában álltak.

Az első és legfontosabb a **választójog** ügye. Az egyesület tevékenységének legjelentősebb része és a lap cikkeinek nagy többsége is a választójogi törekvéseket szolgálta. Annak megvalósulásával ugyanis véleményük szerint lényeges és tényleges befolyáshoz juthatnak a választó és választható nők. Ezért sok energiát fektetnek a választójog jelentőségének tudatosításába. Ötlemben nincs hiány. Több esetben biztatják olvasóikat, hogy a kávéházakban kérjék *A Nő és a Társadalom* legújabb számát, hiszen a jó tulajdonos az igény láttán azonnal beszerzi a folyóiratot, s így szélesebb olvasóközönséghez juthatnak el a benne foglalt gondolatok.

Beszámolnak minden külföldi eredményről, például üdvözlik a finn nőknek az 1907-es parlamenti választásokon aratott sikerét:

„Finnország Európa asszonyainak gyönyörű husvétii ajándékot adott. Népe március 15-én és 16-án képviselőül választott asszonyokat is. – írja a tudósító, Jansson Anna. (...) A választás maga fényes debut volt. Amennyire mostanáig

megállapítható, mindenütt több nő szavazott le, mint férfi; az én választókerületben 50 %-al több.

*Milyen gyönyörűséggel szemléltük a választók méltóságteljes, türelmes csapatát. Előkelő arisztokrata asszonyok órák hosszan, türelmesen vártak cselédek oldalán, szegény, gazdag, fiatal, öreg ünnepélyes egyetértésben várta sorát.*⁷

A választási eredmények hivatalos kihirdetése után lelkes hangú cikkben méltatják az eseményt:

„Finnországé a dicsőség, hogy az igazi demokráciából leckét adott Európának.(...)”

*Tizenkilenc asszony: munkás, tanító, szerkesztő, paraszt, kispolgár, főnemes. Házas és hajadon. Fiatal leány, javakorú asszony. Szocialista, svéd néppárti, ifjú-finnektől tartozó és az ófinnekhez tartozó.*⁸

Fontossági sorrendben a **nők oktatásának** kérdései következnek. A felsőbb képesítések megszerzését és az igényes (nem pedig a nők számára átírt, rövidített) szakoktatás meghonosítását előfeltételnek tartották ahhoz, hogy a nők önálló egzisztenciát teremthessenek maguknak, ne kényszerüljenek függő helyzetbe.

A **koedukált oktatás** feltétlen hívei a szerkesztők. A fiúk és a lányok együttes nevelésétől azt remélik, hogy mindkét fél őszintébb, igazabb képet kap a másikról. Fontosnak tartanak az ifjúság nemi felvilágosítását.

Az **anyaság** kérdéseinek tárgyalásában is a tőlük megszokott alaposággal járnak el. Megvizsgálják az Európa országaiban érvényben lévő anyavédelmi törvényeket és rendelkezéseket, s ha van olyan ezek között, amely követésre méltó, felhívják rá a figyelmet. A hazai szabályozást is részletekbe menően ismertetik. Nyugtázzák, ha az itthoni rendelet elfogadható, de ha szükséges, szólnak hiányosságairól. Például az 1901. VIII. és XXI. §. szerint: „Ha a gyermek életérdeke megkívánja, hogy édes anyja a szoptatás egész időszakában maga szoptassa (...)” kitételhez határozottan fűzik hozzá: „(...) nem lehet kétség, hogy minden gyermeknek létérdeke, hogy szoptatásra képes anyja maga táplálja.”⁹ Az anyaságot a nő legfontosabb hivatásának tekintik, bár nem gondolják, hogy az a nő egyéb kiteljesedésének akadályát kell, hogy jelentse.

Ismeretterjesztő **előadásokat**, **nyelvtanfolyamokat** szerveznek, ingyenes **állásközvetítő** szolgálatot működtetnek. Az állásközvetítést az általuk fenntartott **Gyakorlati Tanácsadó** látja el.

Kénytelenek sokat foglalkozni a **prostitúcióval**, amely a korabeli Budapesten nagyipari méretekben folyt, csakúgy, mint a leánykereskedelem. Véleményük élesen elütött minden más csoportétól. Nem az erkölcsbíró pozíciójából ítélték meg a jelenséget, ugyanakkor teljes egészében elvetették minden formáját. A szabályozást értelmetlennek tartották, amely csak arra jó, hogy hamis biztonságérzetet keltsen. Adatokkal támasztották alá, hogy a reglementáció nem vonja maga után a bűnözés és a megbetegedések csökkenését. A megelőzést tartották az egyetlen célravezető eszköznek. A kiváltó okokat kutatták, egy pillanatra sem feledkeztek meg a „keresleti” oldalt terhelő felelősségről.

Minden jelentős **vidéki** városban működik fiókegyesületük, állandó levelezők tudósítanak az ott folyó tevékenységről. Ehelyt cáfolható az a hiányos információkon alapuló vélekedés, hogy a mozgalom belvárosi úriasszonyok belterjes köre lett volna.

„A múlt hónapban is több helyre hívták meg előadóinkat a feminizmusról szóló előadásokra. Kiemeljük Lőcsét, ahol a Felvidéki Feministák Egyesületének titká-

ra, Gémessy Aranka keltett óriási érdeklődést két nagy hatású előadással és Nagytapolcsányt, ahol Spitzer Gyuláné kitűnő előadással szolgálta ügyünket. Ezenkívül előadóink Pécssett, Selmechányán, Vágújhelyen stb. stb. szereztek új híveket eszméinknek.”¹⁰

A **politikában** való részvételt kulcsfontosságúnak tartják, biztatják a nőket a társadalom kérdései iránti érdeklődésre, de mint testület nem kötelezik el magukat egyetlen pártnak sem. Tagjaik politikai irányultságát magánügynek tekintik, tiszteletben tartják, egyszerűen csak az aktivitást, véleménynyilvánítást kérik, kinek-kinek a saját, komolyan átgondolt meggyőződése melletti bátrabb kiállást. Kemény szavakkal illetik koruk politikai közéletét:

„(...) az élet a mai nőtől tolakodóan, hangosan követel politikai tevékenységet. Az újságok minden sorából megszólal hívó szava.

(...) *Hajdúszoboszló: egy perc! Nem: Hajdúszoboszló: örökkévalóság. Vasúti szerencsétlenség. Borzalmas pusztulás rettenetes halál, zúzott tagok, özvegyek, árvák. Csak azért, mert a politikusoknak nagyobb gondja egymás gyalázása, a pártpolitikai csipkedés, a személyes előnyök és érdekek istápolása, mint a forgalom biztonságának törvényes körülbástyázása, mint a közlekedés ember- és technikai anyagának jó karban tartása. Bele a politikába asszonyok! Hogy a vasút tovább ne maradjon tömegguillotine, hanem a modern Magyarország modern eszköze legyen.*” (...)

„Pozsony, nem a történelmi nevezetességek, hanem a lépfenés hús városa. Halomra elpusztulnak a gyilkos eledel 'élvezői'. Rettenetes sorsuk mellett eltörpül az országszerte napról-napra, ezer meg ezer esetben előforduló élelmiszer-hamisítás okozta 'szerencsés végű' mérgezés. Csak azért eszünk lépfenés húst, mérges anyaggal kevert kolbászt, legjobb esetben vízzel hígított tejet, csak azért vásároljuk méregdrága áron is mindezt a mérget, mert a törvényhozó uraknak a nép egészségénél, jóléténél ezerszer fontosabb a politikai barátok számára szerzhető állások lefoglalása és biztosítása... Bele a politikába asszonyok!”¹¹

Az egyes témák **szerezői** szakértői szinten értettek az adott tárgyhoz. Megemlíthetjük Perczelné Kozma Flórát, aki nőmozgalmi kérdésekkel, Gergely Jankát, aki pályaválasztással, szakoktatással, Glücklich Vilmát, aki pedagógiával, anyavédelemmel foglalkozott. Számos külföldi szerző is írt a lapba.

Rendszeresen beszámol a lap a **férfiliga** tevékenységéről. Először 1910-ben, az alakuláskor. A liga röpiratában érveket olvashatunk a nők választójoga mellett: az igazságosság követelményén kívül racionális megfontolások miatt is támogatják, például, hogy „a munkapiac terén” csökkenhessenek a nők hátrányai.

A férfiliga választmányi tagjai között ismert neveket fedezhetünk fel: dr. Dirner Gusztávot, Zipernovszky Károlyt, Szász Zsombort, Beke Manót, dr. Pikler Gyulát, dr. Máday Andort, dr. Polányi Károlyt és másokat. Közülük ketten: Dirner Gusztáv és Márkus Dezső az egyesületben is és a lapnál is áldozatos munkát fejtenek ki.

Dirner Gusztáv, az elnök foglalkozására nézve nőorvos, a bábaképző alapítója. A női betegségek gyógyítása kapcsán tapasztalta a nők tudatlanságban tartott tömegeinek kiszolgáltatottságát, így vezetett útja a nőmozgalomba, ahol haláláig tevékenykedett, s felvilágosító munkát végzett. Egy olvasói levélből tudjuk meg, hogy *Fiúk iskolája* címmel előadássorozatot tartott serdülő fiúknak a párkapcsolatban tőlük elvárható felelősségről. A levelet író édesanya köszönetét fejezi ki, és egyúttal felvételt kéri az egyesületbe.

A jogok útvesztőiben *Márkus Dezső* bíró segített eligazodni az egyesület tagjainak. A magyar kir. Curia felülvizsgálati tanácsának tagja, a *Corpus Juris Hungarici* szerkesztője a Polgári Törvénykönyv módszeres felülvizsgálatát végezte el – az egyesületi tagokkal együttműködve – a női jogok szempontjából. A Tábla elé terjesztette a házasságon kívül született gyermekek jogainak elismertetését célzó javaslatot.

Gazdag információforrást jelent még a folyóiratban rendszeresen közzétett, *A Feministák Egyesületének évi jelentése* című összeállítás. Ebben az előző év folyamán történt minden eseményt rögzítettek a meghívott vendégekről, a programokról, a nagygyűlések témáiról. Most az 1908-as év jelentéséből említek meg néhány jellemző bekezdést.¹²

„*Aprilis 5-én nagygyűlést tartottunk Mellerné Miskolczy Eugénia elnöklete alatt. Az elnök rövid megnyitó beszéde során jelentette, hogy a gyűlést számos vidéki város feministái táviratilag üdvözölték. A gyűlés egyetlen tárgya ez a kérdés volt: Miért féltik a nőt a politikától?*

Az előadó Schwimmer Rózsa hosszabban foglalkozott a belügyminiszter válszával. Legtetszősebb frázisára nézve: hogy nem a politikát félti a hölgyektől, hanem a hölgyeket a politikától, a következőket jegyezte meg: valamennyi nő szenved a rossz törvények miatt és ezektől a rossz törvényektől mégsem féltik a nőket. Nőnevelésünk elavult; a nők ezreit, akik nehéz munkában görnyednek, nyugodt lélekkel engedik át a tőke kizsákmányolásának. Magyarországon évente 5-6000 asszony hal meg gyermekágyi lázban, mert nincs elég képzett szülésznőnk, nagy államférfiaink szerint nincs elég pénz a bábaképzésre. A leánykereskedelem meggátolására törvénykönyvünkben a mai napig nincs megfelelő intézkedés. Ha mindentől nem féltik a nőt, vajon kell-e félteni a politikától, a politikai jogoktól, a bajok leküzdésére alkalmas egyetlen eszköztől?”

A fenti néhány mondat jól mutatja Schwimmer Rózsa szónoki tehetségét, érvelési stílusát.

Az egyesület életének egy érdekes részletére utal a beszámolóban a balmazújvárosi csoport említése: „*Lelkes örömmel tett eleget egyesületünk az Országos földműves párt balmazújvárosi csoportja megkeresésének, hogy asszonyaikat a szervezkedésben segítse.*” Az történt, hogy Balmazújvárosban a napszámos asszonyok, kevesellvén a napi 10 krajcár bért, összetűzésbe kerültek a csendőrökkel, mivel azok lázítás címén kardlapot használtak ellenük. Az egyik asszony, Bordás Istvánné levélben fordult segítségért a Feministák Egyesületéhez. Levelezés és kapcsolat alakult ki közöttük, s az egyik angolai kongresszuson a balmazújvárosi asszonyok is képviseltették magukat.

Megörökíti a jelentés azt a nevezetes eseményt, hogy: „*November 10-én nyújtotta be a képviselőházban gróf Andrássy Gyula belügyminiszter választójogi törvényjavaslatát, már napokkal előbb számos tagtársunk lakásának ablakára és erkélyére kitűzött nagy, fehér zászlóval tüntetettek a nők választójoga mellett.*” A fehér zászlók kitűzése, vagy az, hogy a fürdőhelyeken nyaranta választójogi feliratokat helyeztek el, azt az érzést kelti bennünk, hogy amikor csak lehetett, civilizált, békés eszközöket kerestek. A vitákban pengeéles logikával találták meg az ellenfél okfejtésének hibáit, de úgy gondolták, az érvek súlya elegendő ahhoz, hogy önkéntes belátásra készítse a másik felet.

A jelentés utolsóának kiragadott részlete úgy fogalmaz, hogy: „*Az egész esztendőnek legkimagaslóbb eseménye volt Mrs. Carrie Chapman-Catt, a nők vá-*

lasztójogi világszövetsége elnökének magyarországi látogatása.” Akkortájt négy éves volt az egyesület. Négy, eseményekkel zsúfolt évvel a hátuk mögött ott tartottak, hogy ha valahol a világban a választójogi küzdelmek kerültek szóba, a londoni után azonnal a budapestit emlegették. Tehetségük, szorgalmuk révén és az igazuk tudatában érték el ezt.

Elmondható az egyesületről, hogy fennállásának első évtizedében sikeresen nyerte meg ügyének a társadalom igen jelentős részét: hívei körében megtalálhatjuk a korabeli társadalom minden rétegének képviselőit.

Amikor a Feministák Egyesülete megkapta a jogot arra, hogy 1913-ban Magyarországon rendezhesse meg A Nők Választójogi Világszövetségének VII. Kongresszusát, biztos alapra építhetett.

Ha fellapozzuk az esemény alkalmából kiadott tetszetős, fényképes prospektust, amely a kongresszust megszervező bizottságot mutatja be, érdekes névsort állíthatunk össze: az előkészítő bizottság elnöke gróf Teleki Sándorné író; társelnökök: dr. Giesswein Sándor pápai prelátus, országgyűlési képviselő, Glücklich Vilma, a Feministák Egyesületének elnöke, gróf Haller Györgyné, a pénzügyi bizottság elnöke és dr. Lukács György császári és királyi kamarás, országgyűlési képviselő; ügyvezető társelnök Schwimmer Rózsa. Az előkészítő bizottság ellenőri, pénztárosi, jegyzői posztjain kiváló feministák álltak csakúgy, mint a kiránduló-bizottság, az ifjúsági bizottság vagy a kalauzoló bizottság élén. Tanárnők, újságírónők, ketten pedig olyanok, akik nagyipari vállalataikat önállóan vezetik (kaposi Molnár Victor-né és Engel Berta), valamint az első olyan orvosnő, aki magyar egyetemen végezte tanulmányait (dr. Steinberger Sarolta). Természetesen aktív résztvevők voltak a már említett balmazújvárosi földművesasszonyok is.

A kongresszus hatalmas sikerrel zárult. A politika, az egyház, az üzleti szféra és a magánemberek szimpátiája közepette zajlott. 3000 résztvevő 8 millió nőt képviselt az öt világrészről. Együtt volt Marlborough hercegnő és az elemi iskolai tanítónő; egy 83 éves amerikai ügyvédnő és az ifjúsági gyűlés 15–24 éves résztvevői. Jöttek Izlandról és Dél-Afrikából: egyetemi tanárnők, lelkésznők, iparfelügyelőnők, országgyűlési képviselőnők. Az eseményről 230 újságíró tudósított. A sétakocsizáshoz 250 fogatra és automobilra volt szükség, a dunai sétahajózáshoz három hajóra.

A Nő és a Társadalom című havi folyóirat vázlatos bemutatását ki kell egészítenem azzal, hogy a fő témakörökön kívül szépirodalmat is közölt, és a komoly témákon kívül hírt adott a mindennapok olyan örömelei eseményeiről is, mint például az első hajóünnepély:

„Hajó-ünnepélyünk, a szórakozás terén egyesületünk első kísérlete, minden várakozáson felül sikerült. Nagy közönség, élénk hangulat, művészi és mulattató műsor, a rendező- bizottság kifogyhatatlanul leleményes mókái, a tréfás sorsolás, a bánáti aranyhímzések kiállításai, mind hozzájárultak ahhoz, hogy még a tőlünk távol álló közönség is kedélyesen érezze magát, és egyhangúlag kívánja ennek, a Dunasor természeti szépségeit érvényre juttató és szellemi szórakozásban bővelkedő estének mielőbbi megismétlését. Ha a politikai helyzet komolyabb munkával teljesen le nem köti erőnket, szeptemberben újból alkalmat nyújtunk a nagyközönségnek, hogy Budapest gyönyörű esti képeinek élvezése közben barátkozzék meg a nő politikai egyenjogúsításának eszméjével. A parti közönség ezrei nézték és tárgyalták a hatalmas, kivilágított felírást: Választójogot a nőknek!”¹³

Szellemes és csipős nyelvű **glosszáiban** alkalomadtán válaszol a sajtóban megjelent, általa kifogásolt valamely írásra is: [A B. H.] „ezúttal a fényűzést választotta prédikáció tárgyául. Szerénységet és lemondást követel a középosztály asszonyaitól, de egy szóval sem bántja ezen osztály férfiainak dohányban, kártyában, szeretőkben, lóversenyekben és egyéb hasonló jókban üzött fényűzését. Már pedig ezek pazarabb költekezéssel járó sportok, mint az asszony kávéházba járása. A ruházatban nyilvánuló fényűzést a férfi pedig egyenesen megköveteli a nőtől, különben nem a ragyogó, csillogó nőt, hanem a hamupipókékat választaná rendszerint élete párjául. Ki mint vet, csak úgy arat: ragyogó pillangó-leányt keresni és elvárni, hogy darócban járó feleség váljék belőle, együgyűség”.¹⁴

A folyóirat nagy súlyt fektetett arra, hogy a magyar nőmozgalom régi dokumentumait felkutassa és közkinccsé tegye. A kortárs nők valamely pályán, szakmában vagy a művészetben elért sikereinek számontartása mellett századokra visszamenőleg felmutatja azokat, akik valaha különlegeset alkottak vagy jelentős pozíciót töltek be.

Amikor Schwimmer Rózsa (az akkori nevéen) Széchényi Országos Könyvtárban rábukkan néhány korai munkára, megállapítja: „...az 1783-ban megjelent, Megmutatás, hogy az asszonyi személyek nem emberek című mérges kis röpirat sejteti velünk, hogy a nők öntudatra ébredhettek. A női öntudat megnyilvánulásai után ugyanis rendszeren – mint eső után a gomba: mérgesebbnél mérgesebb „vaddiratok” ütik fel fejüket; manapság éppen úgy, mint hajdanta.”¹⁵

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy érdekesítő kortörténeti dokumentumot olvasunk, amikor *A Nő és a Társadalom* című feminista folyóiratot tanulmányozzuk.

A bevezetőben idézett nagy gondolkodó méltányosabb társadalom eljövételében bízott, amelyet a férfias bizalom hat át. Néhány évtizeddel könyve megjelenése után ugyancsak egy jobb világot képzeltek el az időközben saját értékeikre ráébredt nők, akik amellet, hogy birtokba vették az addig felhalmozott szellemi kincseket, maguk is mind többen kezdtek hozzájárulni azok gyarapításához. Az alázatos kérésektől eljutottak a határozott véleményformáláshoz.

Akiknek hosszú évszázadokon keresztül sem intellektuális képességeket, sem erkölcsi érzéket nem tulajdonítottak, a XIX–XX. század fordulójára meg tudják fogalmazni a saját, morális felelősségtől áthatott társadalomképüket:

„A meglévő erkölcs imádja az erőt: udvarias és szolgálai a hatalmasokkal szemben, rideg és irgalmatlan az erőtlenek, a gyengékkel szemben; helyesli mindazt, ami sikerül, olykor még a legnagyobb gaztetteket is (...) a feminista morál a hatalom helyett dicsőíti a méltányosságot, az igazságot és a jóságot. (...) arra törekedett az uralkodó erkölcs, hogy a férfit szívetől, a nőt meg eszétől fossa meg. Világos, hogy a két szervnek pótlását keresi a társadalom: eszményi állapot volna, ha minden emberben volna gyöngédség meg intelligencia. Tökéletes személyiség! Az uralkodó erkölcs megkísérelte a gyöngédséget teljesen a nőnek odaadni, a férfinak az eszt, és ezáltal egyoldalúan fejlesztette a szellemi egyéniségeket (...) A férfi szív nélkül, a nő értelem nélkül a feminizmus szemében tökéletlen típus, amilyen a jövőben lehetetlen; fejlessze mindkettő gondolkozását és érzelmeit és tökéletesítse képességeit! (...) a haladásnak az a célja, hogy lehetőleg szerencsés életfeltételeket teremtsen. Ez volt vágya mindig az emberiségnek, akár elismerjük ezt, akár pedig nem. Csak abban a mértékben szólhatunk 'a kultúra haladásáról' amilyen mértékben megjavítja haladásunk az emberiségnek földi életét.”¹⁶

JEGYZETEK

- 1 In: Tocqueville: La démocratie en Amérique. Paris 1835. Magyarul: Tocqueville Elek: A' democratia Amerikában. Buda 1841/43.
Tocqueville, Alexis de: A demokrácia Amerikában. Válogatás. Bp. 1983. Gondolat
- 2 Bárány Péter. A magyar anyáknak az ország-gyűlésére egybe-gyűlt országnagyjai a magyar atyák elejébe terjesztett alázatos kérések. [Pest] 1790.
- 3 Magyarul: Mill, Stuart János: A nő alárendeltsége. Ford. Egei József. Szatmár, 1876.
- 4 Gáspár Géza interjúja Schwimmer Rózsával = Amerikai Magyar Népszava 1946. április 22. 112. sz.
- 5 Magyar Országos Levéltár P 999. 1. cs. 1. tétel Jegyzőkönyvek
- 6 A Nő és a Társadalom. 1907. január 1. 1. évf. 1. sz.
- 7 A Nő és a Társadalom 1907. április 1. 1. évf. 4. sz. 60. p.
- 8 A Nő és a Társadalom 1907. május 1. 1. évf. 5. sz.
- 9 A Nő és a Társadalom 1908. május 1. 2. évf. 5. sz.
- 10 A Nő és a Társadalom 1910. március 1. 4. évf. 3. sz. 63. p.
- 11 A Nő és a Társadalom 1908. augusztus 1. 2. évf. 8. sz. 131–132. p.
- 12 A Feministák Egyesületének évi jelentése = A Nő és a Társadalom. 1909. június 1. 3. évf. 6. sz.
- 13 A Nő és a Társadalom 1909. július 1. 3. évf. 7. sz.
- 14 A Nő és a Társadalom 1909. augusztus 1. 3. évf. 8. sz.
- 15 Bedy-Schwimmer Rózsa: A magyar nőmozgalom régi dokumentumai. = A Nő és a Társadalom 1907. április 1. 1. évf. 4. sz.
- 16 Frida Stéenhof: A feminizmus erkölcstana = A Nő és a Társadalom 1909. június 1. 3. évf. 6. sz.

Elekes Irén Borbála